

רס"ן הרב שלומי חזות, רב אוג' 143

ניוול המת

ראשי פרקים

- א. פתיחה
- ב. איסור ניוול המת בסוגיות הש"ס
- ג. שמירת המת
- ד. פינוי המת מקברו
- ה. פרוצדורות לזיהוי הנפטר
- ו. ניוול המת לצורך הצלת רבים
- ז. אימון בניתוחי 'פיוס קנה'
- ח. סיכום

א. פתיחה

האדם נברא בצלם אלקים, והוא עשוי בדמות דיוקנו של מלך¹, ולכן ישנה חשיבות גדולה לשמור על גוף האדם אף לאחר המוות, וההלכה קובעת שאסור לנוול את המת.

במאמר זה אביא את הגמרות העוסקות באיסור ניוול המת, ואתמקד בכמה שאלות המצויות בצה"ל בהקשר של כבוד המת: שמירת המת, פינוי מקברו, פרוצדורות לזיהוי הנפטר, ניתוח לצורך לימוד על המוות וניתוחי 'פיוס קנה'.

ב. איסור ניוול המת בסוגיות הש"ס

בגמרא במסכת בבא בתרא² מובא:

"מעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתה, ובאו ושאלו את רבי עקיבא מהו לבדקו אמר להם אי אתם רשאים לנוולו. ועוד, סימנים עשויים להשתנות לאחר מיתה".

הגמרא מעמידה מעשה זה באופן שהמת מכר את הנכסים ועתה הם בחזקת הלקוחות³, ובני המשפחה מערערים על המכירה מכיוון שלטענתם המוכר היה קטן. בהמשך הגמרא נאמר, שדווקא כאשר הנכסים בחזקת הלקוחות אין המשפחה רשאית לנוול את המת בשביל רווח כלכלי. אך, אם הנכסים היו בידי בני המשפחה, הרי שהלקוחות יכולים לטעון "אנן זוזי יהבינן ליה לינוול ולינוול", טענה שבעטיה

1. ראה רש"י דברים כא, כג.

2. דף קנד, א.

3. המת כבר מכר להם את הנכסים והנכסים נמצאים ברשותם.

ניתן לנוול את המת אם היה תועלת בניוולו.

מגמרא זו נלמדים שני יסודות:

הראשון, ישנו איסור לנוול את המת.

השני, אסור לקרובים לנוול את המת לצורך בירור והכרעה הלכתית בתביעה ממונית של לקוחות, אמנם לאחרים ישנם מקרים בהם מתירים לנוול את המת.

גמרא נוספת המלמדת על איסור ניוול המת היא הסוגיה בחולין⁴ שמנסה לברר את המקור לכך שמדין תורה הולכים אחר הרוב:

"רב כהנא אמר: אתיא מהורג את הנפש, דאמר רחמנא: קטליה, וליחוש דלמא טרפה הוה? אלא לאו משום דאמרינן זיל בטר רובא. - וכי תימא דבדקינן ליה? הא קא מינוול. וכי תימא משום איבוד נשמה דהאי ניווליה? וניחוש שמא במקום סיף נקב הוה".

רב כהנא מוכיח שהתורה אומרת ללכת אחר הרוב, מחיוב מיתה של הורג את הנפש. מכך שהתורה קובעת שהורגים את הרוצח, ולא חוששים שמא הנהרג הוא טריפה, וההורג טריפה אינו נהרג, מוכח שהתורה הולכת אחר הרוב, ומכיוון שרוב בני האדם אינם טריפה ניתן לחייב מיתה את הרוצח. הגמרא מקשה שמא כוונת התורה שהרוצח חייב מיתה רק כאשר בדקו את הנרצח אם הוא טריפה, ודוחה אפשרות זו, כי לא יתכן שהתורה תחייב לבדוק את הנרצח כדי לחייב מיתה את הרוצח, משום שבדיקת הנרצח כרוכה בניוולו. הגמרא ממשיכה ושוללת את האפשרות שאין הולכים אחר הרוב ומשום איבוד נשמה של הרוצח יש לבדוק את הנרצח גם כשהדבר כרוך בניוולו, משום שעדיין יהיה קיים חשש שבמקום סיף היה נקב ולכן הבדיקה לא תאפשר לדעת בוודאות שהוא היה טריפה, ולכן צריך לומר שהתורה הולכת אחר הרוב.

מדברי הגמרא הלומדת דין תורה בהסתמך על כך שאסור לנוול את המת, רואים שאיסור ניוול המת הוא מהתורה⁵, וכן הכריע הראב"ד, וכן כתבו האחרונים⁶.

בנוסף, עולה מהסוגיה, שלולי החשש שהיה נקב במקום סיף היינו אומרים לבדוק

4. דף יא, ב.

5. שו"ת 'ציץ אליעזר' חלק ד סימן יד, שו"ת השיב משה חלק או"ח סימן יג, ובשו"ת בצל החכמה חלק ה סימן קה. ועיין שם שמחלק בין ניוול מת בידיים שאיסורו מהתורה, לבין ניוול המת הנגרם כתוצאה מראיית המת בניוולו (כגון בשעת פינוי מת מקברו) שאחד מן הטעמים שנאמרו לאיסור הוא משום ניוול המת ושם מדובר על ניוול בעצם ראיית המת בניוולו שהינו איסור דרבנן.

6. ראב"ד מו"ק ח א. ב"י יו"ד סימן שסה, שו"ת נוב"י תניינא חלק יו"ד סימן רי, שו"ת חת"ס חלק יו"ד סימן שלו, שו"ת שאגת אריה סימן ו, שו"ת כתב סופר יו"ד סימן קעד, שו"ת עמוד הימיני סימן לד, שו"ת אגרות משה חלק יו"ד חלק ב סימן קנט, שו"ת 'ציץ אליעזר' חלק ד סימן יד.

את המת כדי להציל את הרוצח, משמע שלשם הצלת נפשות מותר לנוול את המת, וכשם שעולה מהגמרא בבבא בתרא שלעיתים ניתן לנוול את המת לצורך.

הטעם לאיסור ניוול המת הוא, משום שגם לאחר פטירת אדם מישראל, יש בגופו קדושה⁷, ואין הגוף רק 'נרתיק' לנשמה, אלא אף הוא נתקדש בקדושה עצמית⁸, וניוולו פוגע בקדושתו.

ג. שמירת המת

משום האיסור לנוול את המת והצורך לשמור על כבודו, תיקנו חכמים שיש להעמיד אדם על מנת שישמור את המת⁹ מרגע יציאת נשמתו¹⁰, ואף החשיבו את השומר כ"עוסק במצווה" ופטרו אותו מקריאת שמע ומכל מצוות האמורות בתורה¹¹.

בלשון השו"ע¹²:

"המשמר את המת, אפילו שאינו מתו, פטור מקריאת שמע ומכל מצות האמורות בתורה. היו שנים, זה משמר וזה קורא".

הטעמים לכך שצריך להעמיד שומר על המת הם:

א. משום ביזיון - השמירה על גוף המת נועדה למנוע את בזיונו על ידי בעלי חיים¹³.

ב. על מנת לא להראות שהמת כביכול נעזב ככלי אין חפץ בו¹⁴.

ג. על פי הקבלה צריך שמירה מן המזיקין החפצים להדבק בגוף שהיה משכן לנשמה.

לטעם ששמירת המת נועדה לשמרו מביזיון עכברים או שאר בעלי חיים, יש צורך

7. שו"ת חת"ס חלק ו סימן י.

8. גשר החיים חלק א פרק א סעיף א ס"ק א. ועיין שו"ת דעת כהן סימן קצט.

9. עיין במסכת ברכות דף יח, א לעניין פטור המשמר את המת מקריאת שמע.

10. גשר החיים פרק ג סימן ב אות ד.

11. עיין שו"ע או"ח סימן עא סעיף ג, יו"ד סימן שמא סעיף ו וש"ך שם ס"ק יח.

12. יו"ד שמא, ו.

13. ברכות יח, א. בגמרא מוסבר כי טעם השמירה הוא משום עכברים ונחלקו ת"ק ובן עזאי האם

קיימת חובת שמירה על המת בספינה, ת"ק מחייב שמירה בספינה ופותר את השומר ממצוות משום

שלדעתו יש לחוש לעכברים אף בספינה, ולדעת בן עזאי המשמר את המת בספינה חייב במצוות

משום שלדעתו לא חוששים לעכברים בספינה. וכן כתב הרמ"א בסימן שעג סעיף ה שהשמירה על

המת היא משום ביזיון.

14. גשר החיים פרק ה סעיף ד אות ד.

בשמירה תמידית. ולכן פסק השו"ע¹⁵ שהמשמר את המת פטור מקריאת שמע, ורק אם שניים משמרים זה משמר וחברו קורא ואחר כך זה משמר וחברו קורא, מכיוון שאין אפשרות להניח את המת לבדו אפילו לזמן קצר.

לעומת זאת, במקום שאין חשש לביזיון המת על ידי בעלי חיים, והשמירה היא רק שמירה סגולית מן המזיקין, ניתן לעזוב את המת לזמן קצר (כעין גדר של "יוצא ונכנס"), אך שלא יסיח דעתו מהמת¹⁶.

ד. פינוי מת מקברו

ישנו איסור לפנות מת מקברו¹⁷, בלשון השו"ע¹⁸:

"אין מפנין המת והעצמות, לא מקבר מכובד לקבר מכובד, ולא מקבר בזוי לקבר בזוי, ולא מבזוי למכובד, ואצ"ל ממכובד לבזוי".

אחד מטעמי האיסור¹⁹ הוא משום ניוול המת.

חכמי הדורות חרדו מאד מפני איסור זה, בעיקר משום הבעיות הרוחניות הקיימות באיסור זה כלפי המתים, ובנוסף בגלל הסכנה הגדולה הקיימת באיסור זה אף לאנשים החיים, כמו שדורשת הגמרא ביבמות²⁰:

"והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם - זה חטוטי שכבי".

משמע שיש סכנה לאנשים הפותחים את הקברים. ולכן, על אף שלחלק מהפוסקים מדובר על איסור דרבנן, הפוסקים החמירו מאד באיסור זה.

בשו"ת חכם צבי²¹ ביאר שעצם פתיחת הגולל וראיית האדם המת מהווה ניוול.

יש מן האחרונים²² שכתבו, שניוול המת שייך רק כאשר המת הוא עם בשרו, אך

15. או"ח סימן עא סעיף ג וסעיף ד.

16. שו"ת אגרות משה חלק א סימן רכה. אכן על פי הבנת הרב אבידן (דרכי חסד עמוד קסג) לדעת גשר החיים יש לקיים שמירה צמודה על המת אף לפי הטעמים הקבליים, אמנם נראה כי בצה"ל יש לסמוך על דעת הרב פיינשטיין.

17. מקורו במשנה במסכת שמחות פרק יג הלכה ז. והובא בירושלמי מו"ק פרק ב הלכה ד. רמב"ם הלכות אבל פרק יד הלכה טו.

18. יו"ד סימן שסג סעיף א.

19. ראה עוד בשו"ת שם סק"א.

20. דף סג, ב.

21. סימן נ.

22. עיין מהר"ם שיק יו"ד סימן שנד, ו'חתם סופר' סימן שנג.

אם בשר המת נאכל הרי שאין בעצמות משום ניוול המת.

לעומת זאת השרידי אש²³ נקט כי אף בעצמות יש משום ניוול המת, אך ניוול קטן יותר מאשר ניוול המת כשבשרו עליו.

עוד נחלקו האחרונים, האם כשהמת קבור בארון אסור לפנותו משום ניוול המת. השרידי אש²⁴ כתב, שאין בפניו מת בתוך ארון משום ניוול המת, שהרי המת קבור בארון והוא מכוסה כך שלא רואים אותו, וניוול שייך רק כשרואים את המת בניוולו.

לעומת זאת, בשו"ת דעת כהן²⁵ נקט, שאף בפניו מת הקבור בארון יש משום ניוול המת. אך נראה שגם לשיטתו זהו ניוול קטן יותר מאשר פניו מת ללא ארון.

האיסור לנוול את המת לא מתחיל כאשר המת נקבר, אלא, כמו שרואים בגמרא בחולין שהובאה לעיל, אף לפני שהמת נקבר צריך לשמור על כבודו ואסור לנוולו. וכך מתבאר בדברי האור זרוע²⁶ שאף העברת המת לפני קבורתו מהווה בזיון ואסורה:

"על עניין הולכת המת מעיר לעיר... ובעיר שמת בה היה בית הקברות ולעיר שהולכיהו שם לא נקברו אבותיו של מת, ודבר זה נראה בעיני אפילו בחול אסור כי ביזיון המת וגם צער הוא שמטלטלים אותו מעיר לעיר, צא ולמד ממת מצוה דאמור רבנן דקנה מקומו ואין בעל השדה יכול לעכב עליו מלקוברו בשדהו, מפני שצער הוא לו שמטלטלים אותו ואינו נקבר מהרה במקום שמת. וכאילו שופך דמים, דכל המוליד את המת כאילו שופך דמים".

ה. פרוצדורות לזיהוי הנפטר

כאשר אדם מת, ובמיוחד כאשר חייל מת, יש חשיבות גדולה לברר את זהות הנפטר. לעיתים הגופה מעוותת וקשה לזהותה, ולכן נשאלת השאלה אילו פרוצדורות מותר לעשות בגופה כדי לזהות את הנפטר.

בשו"ת אגרות משה²⁷ דן באריכות בעניין ניתוחי מתים, ודעתו היא שאף שיש לאסור ניתוחי מתים גם לצרכים רפואיים, פעולות רפואיות שגרתיות שנעשות לחיים כגון לקיחת דם או מתן זריקה מותר לעשות גם בגופת המת ולכן התיר לבצע ביופסיה

23. חלק ב סימן ק ענף שני אות יא. וכן נקט הרב הרצוג בשו"ת פסקים וכתבים חלק סימן קלו.

24. שם אות יב.

25. יו"ד סימן רב. הוא דם שם באיסור העברת מת, ורואים מדבריו שמדובר על מת בארון, ואע"פ כתב שחלים הכללים הרגילים של איסור פניו המת.

26. אבלות סימן תיט.

27. יו"ד חלק ב סימן קנא.

במת, וכן לקיחת דגימת דם²⁸. בשו"ת בנין אב²⁹ כתב על פי עיקרון זה, שמותר לקחת דגימות מהמת לצורך זיהוי המת, לפי שהדבר נעשה לחיים באופן שגרתי ואינו נחשב לביזיון, ולא עוד אלא שהדבר נעשה לכבודו של המת על מנת לזהותו³⁰.

לכן, כאשר ניתן לזהות את המת על ידי לקיחת דם, מותר לעשות כן. את הדגימות או הממצאים שנלקחו מגופת המת לצורך זיהוי יש להביא לקבורה אף אם גודלם פחות מכזית³¹ (כפי שהראיתי במאמר נפרד בדין חובת קבורת ציוד רפואי)³².

גם כאשר לצורך זיהוי המת אין מספיקה דגימת דם, ונצרכת פרוצדורה יותר אגרסיבית, מותר לעשות כן, כיוון שהניווול הוא לצורך גדול, ונעשה לכבודו של המת. וראינו שכאשר יש צורך גדול, מותר לנוול את המת.

לעיתים אפשר לזהות את המת באחת משתי דרכים: על ידי בדיקת ד.נ.א. או על ידי חיתוך הלסת וצילום השיניים.

היתרון בבדיקת ד.נ.א. הוא שלקיחת דם אינה נחשבת ניוול, וכפי שראינו בשם הבניין אב, אך החסרון הוא, שלעיתים בשביל בדיקת ד.נ.א. צריך להתעכב ולהלין את המת. נראה שבמקרה כזה יש להעדיף את הלנת המת על פני ניוולו על ידי ניתוח:

הסיבה הראשונה היא, שעל אף שגם איסור הלנת המת וגם איסור ניוול המת הם מהתורה³³, איסור ניוול המת נעשה ידיים, ולעומתו הלנת המת נעשית באופן של "שב ואל תעשה" כך שחומרת המעשה פחותה יותר.

הסיבה השנייה היא, שבאיסור הלנת המת התורה הגדירה שטעם האיסור ומהותו הוא ביזיון המת, כפי שחז"ל לומדים זאת מתלוי - שהלנתו על העץ מהווה ביזיון,

28. שו"ת אגרות משה חלק יו"ד חלק ב סוף סימן קנא, ועיין שם הטעם מכיוון שניווול נחשב רק מה שנקרא ניוול גם לגבי החי, ואם הדבר מצוי שעושים פעולה מסויימת לאדם חי אין זה נחשב לניווול כשעושים אותו למת. הגרש"ז אויערבאך (הובאו דבריו בנשמת אברהם חלק יו"ד סימן שט"ק ב הערה 121, ובחלק ד סימן שט"ק ב) התיר להתאמן על מת בהכנסת צינורית דרך הפה לתוך הקנה, כדי שיוכל להציל חולה בסכנה. ועיין בשו"ת בנין אב חלק ד סימן סז אות ד.

29. חלק ד סימן סז אות ד.

30. כשם שמצאנו שהתירו את הלנת המת לצורך זיהוי - עיין להלן בפרק העוסק באיסור הלנת המת.

31. עיין בשו"ת שרידי אש חלק ב סימן קכה ובשו"ת קול מבשר חלק א סימן ע שכתבו להחמיר ולקבור אף חלקי מת שגודלם פחות מכזית. ועיין בפרק העוסק במצות הקבורה בנוגע לשאלה אילו חלקים מהמת חייבים בקבורה, שם יתבאר שאף לשיטות שאין מצות קבורה בפחות מכזית מ"מ יש לקבור אף חלקים קטנים מכזית מטעמים אחרים, כגון איסורי הנאה וחשב טומאה לכהנים.

32. לעניות דעתי ניתן להקיש מהציץ אליעזר (ח"ד סי"ד) שכתב שכאשר המת מעדיף בכך וזה מוסיף לו כבוד ניתן לנתחו, שמותר להוציא פרוצדורות רפואיות בולטות מגוף המת לאחר המיתה, כיוון שזהו כבודו של המת ובוודאי מוחל על ביזיונו וראוי שיובא לקבורה כשגופו ללא פריטים אלו.

33. עיין לעיל.

לכן הלנה שהיא לכבודו מותרת. במקרה שההלנה היא לכבוד המת, אין כאן דחיית האיסור לצורך זיהוי, אלא כלל לא קיים האיסור³⁴. במילים אחרות, כאשר מלינים את המת לכבודו אין כאן 'דחוייה' אלא האיסור 'הותר'. כפי שאומרת המשנה בסנהדרין³⁵: "הלינו לכבודו אינו עובר עליו", וכן פסק השו"ע³⁶, וכך היא דעת כל הפוסקים כי הלנה לכבודו של מת מותרת. לעומת זאת, בנוגע לניווול המת, פוסקים רבים אמנם התירו את ניוול המת לצורך זיהויו משום חשיבות הזיהוי, אך נראה כי התירו זאת רק באופן של 'דחוייה', כלומר האיסור קיים אלא שהוא נדחה לצורך חשוב. ולכן עדיף להלין את המת שהאיסור כלל אינו קיים, מאשר לנוול את המת שהאיסור קיים אלא שהוא נדחה מפני צורך חשוב יותר.

על כן, במקום בו אפשרות זיהוי החלל הן על ידי צילום שיניים באופן של חיתוך הלסת, או על ידי בדיקת ד.נ.א. - יש להעדיף בדיקת ד.נ.א. אף אם על ידי כך יוצר מצב בו יהיה צורך להלין את המת³⁷.

לסיכום:

מותר לבצע פעילות כירורגית, כגון חיתוך הלסת לצורך זיהוי המת. אמנם כאשר ניתן לזהות באמצעי זיהוי אחרים יש לזהות באמצעי זיהוי אחרים ולא לנוול את המת.

אף כאשר ההמתנה לתוצאות בדיקת הד.נ.א. תגרום להלנת המת, יש להעדיף בדיקה זו על פני חיתוך הלסת.

ו. ניוול המת לצורך הצלת רבים

האחרונים נדרשו לשאלה האם מותר לנתח את גופת המת ועל ידי כך לגרום לניווול על מנת להביא מזור ורפואה לחולים, מכיוון שעל ידי ניתוח גופת המת ניתן לגלות את שורשי המחלה ולהמציא טרף ומזור לחולים אחרים.

הנודע ביהודה³⁸ פסק שאין היתר גורף לבצע ניתוחי מתים על מנת ללמוד רפואה כדי למצוא רפואה לחולים, משום שזוהי הצלה רחוקה, ואם נתיר אותה נצטרך להתיר גם ללמוד חכמת הרפואה בשבת ואף להכין תרופות בשבת, מחשש שמא ימצא חולה בעתיד שיצטרך לכך. גם לדעתו, מותר לבצע ניתוח במת כאשר יש "חולה לפנינו",

34. לשיטות הלומדות ניוול המת מהלנת המת ההיתר של ניוול לצורך כבוד זהה להיתר של הלנה לצורך כבוד.

35. פרק ו משנה ה.

36. יו"ד סימן שנו סעיף א.

37. וכן הסכים הגר"ד ליאור שליט"א שיש להעדיף בדיקת ד.נ.א. אף אם תגרום הלנת המת ולא לגרום לניווול המת על ידי חיתוך הלסת.

38. תנינא יו"ד סימן רי.

משום פיקוח נפש או ספק פיקוח נפש הדוחה את כל התורה כולה, ובשיטה זו נקט אף החתם סופר³⁹, וכן כתב הראי"ה קוק⁴⁰ שאסור לנתח מתים יהודיים לצורך לימוד עניינים רפואיים.

כשיטה זו נקט המהר"ם שיק⁴¹, וכתב שכאשר יש חולה לפנינו מותר לבצע ניתוחי מתים. על פי זה מובן כי כאשר ניתן להציל נפשות באופן ישיר על ידי ניוול המת, הרי שהדבר מותר. ובאר:

"כבוד הבריות הוא משום שהיה בו חיי נשמה ואם כן כל שכן כשיש בו... מוטב שננווליה ונבטל כבודו נשמה שהיתה בו, מפני כבוד נשמה שהוא עתה עדיין בחיים".

בהתאם לכך כתב הציץ אליעזר⁴², שכאשר אדם מת ממחלה שהרופאים לא עמדו על טיבה, ויש חולים נוספים שחולים במחלה זו, מותר לנתח את המת כדי ללמוד על טבעה של המחלה כדי שיוכלו לרפא את החולים. וכיוון שיש חולים אחרים במחלה זו, נחשב כחולה לפנינו ומותר לנתח אף לשיטת הנודע ביהודה. במקרה שמדובר על מחלה חדשה אך אין חולה לפנינו, הציץ אליעזר לא מכריע ונוקט כי יש לכנס מועצת רבנים על מנת לקבל הכרעה בשאלה זו.

לעומתו, הגר"ש גורן⁴³ כתב, שכאשר מדובר על לימודי רפואה במדינת ישראל יש להתיר באופן כללי ניתוחי מתים הנצרכים לכך, מכיוון שאין אפשרות לנהל מדינה עם מערך רפואי מתקדם ללא לימוד רפואה באופן של ניתוחי מתים, ולכן לימודי הרפואה הם הצלת נפשות ונחשב כ"חולה לפנינו".

כאשר מדובר על ניתוח נרצח כדי לזהות את הרוצח ולהביאו לדין, כתב הציץ אליעזר⁴⁴ בשם ספר אמרי שפר⁴⁵, שראוי וצריך לנתח כדי לגלות את סיבת הרצח ולהעניש את הרוצח, ואם יש קרובי משפחה שמונעים את ניתוח המת במקרה זה, שלא כדן הם עושים, ופשוט שהנרצח מוחל על בזיונו ונוח לו שיענש רוצחו.

אמנם לדעת הגר"ש אלישיב⁴⁶ מותר לנתח מת כדי להעניש את הרוצח, רק כאשר העונש הצפוי לרוצח הוא עונש מוות.

בצבא, פעמים שניתוח גופת החלל שנהרג יש בה משום הצלת רבים. במהלך בירור

39. יו"ד סימן שלו.

40. שו"ת דעת כהן סימן קצט.

41. שו"ת מהר"ם שיק יו"ד סימנים שמו, שמח.

42. חלק ד סימן יד.

43. תורת הרפואה עמוד 412.

44. חלק ד סימן יד אות ט.

45. לגר"א קלאצקין מלובלין סימן פב.

46. מובא בספר דילמות רפואיות ופתרון ההלכתי עמוד 94.

סיבת המוות על ידי ניתוח, יכולות להתגלות עובדות שיש בהן להוביל את כוחות הביטחון למחבל הרוצח ולמנוע בכך פיגועים נוספים. כמו כן, ניתן על ידי ביצוע נתיחה לעמוד על אופי פעילות האויבים ועל סוגי האמל"ח שברשותם וכדומה לזה, דבר שיש בו כדי להכשיר טוב יותר את חיילי צה"ל בפעילותם מול האויב. לכן ברור שהמת רוצה שינתחוהו כדי להציל חיילים אחרים, בנוסף לכך שכאן מדובר על פיקוח נפש, ו"כל דבר שהוא משום פיקוח נפש מותר לעשות למת"⁴⁷ על מנת להציל את החיים⁴⁸.

לסיכום:

כאשר יש צורך לנתח את המת, כדי להציל לוחמים בפעילות המבצעית הבאה או על מנת לסייע לגורמי המודיעין בחקירתם⁴⁹, מותר לנתח חלל שנפל בקרב או בפיגוע.

ז. אימון בניתוחי 'פיוס קנה'

מתוך עיסוק בנושא ניוול המת, אבוא לשאלה נוספת⁵⁰. רופאים צבאיים במהלך הכשרתם נדרשים להתאמן בפעולה הנקראת 'פיוס קנה', שהיא פתיחת הקנה לצורך החדרת צינור לתוכו⁵¹. ונשאלת השאלה האם מותר להם לבצע את האימונים על

47. לשון ספר חסידים סימן תנא.
48. ברור בגמרות שהובאו לעיל שלצורך גדול מותר, וברור שהצלת חיי אחרים יותר חשובה מצורך ממוני. וכן מפורש בספר חסידים.
49. עיין בגשר החיים חלק ג פרק כח אות ב שכתב בנוגע לנתיחת גופה של אשה שמתה מחמת פיגוע "כשמת מיתה בלתי טבעית על ידי איזה אסון שמצד חוקי הממשלה מוכרחים לנתחו בכדי לדעת סיבת האסון, ומי הם האחראים והגורמים לאסון, והרבה פעמים נוגעת הבדיקה גם למת ולורשיו. ומכיוון שזה הוא חוק המדינה הרי מלבד שאין כאן מקום למנוע מזה, אף גם אין בזה משום ביזיון, אחרי שכך נהוג מצד הממשלה בכל מתים שכאלה".
50. מובא בתורת המחנה חללים שעתיד לצאת לאור בע"ה.
51. מטרת הכשרה זו היא לתת בידי הרופא הצבאי יכולת טיפול ב'שטח' במצבים מסובכים, מכיוון שבדרך כלל הרופא הצבאי ב'שטח' אמור לתפקד לבד ללא עזרת רופאים נוספים כמו בבית חולים. על כן קיים צורך לאמן את רופאי צה"ל בתחום הרפואה הדחופה ובעשיית פעולות כירורגיות בתנאי שדה קשים. על פי נתוני קצין רפואה ראשי (מובא בשו"ת בנין אב חלק ד סימן סו בנספח) פעולה זו של 'פיוס קנה' הביאה להצלתם של פצועי צה"ל באחוזים גבוהים מאד. על מנת שהניתוח יעבור בהצלחה יש צורך לאמן את הרופאים הצבאיים על מתים כדי שיוכשרו לביצוע ניתוחים אלו בשטח. **תאור הפעולה:** חתך אופקי בעור הצואר בשליש האמצעי של הגרון. חתך בקנה הקרום שבין שני חסוסים באורך של כ- 5.2 ס"מ ובעומק של פחות מ- 1 ס"מ. פיסוק החתך והחדרת צינור לקנה בקוטו של כ- 5.0 ס"מ ואורך כ- 7 ס"מ. הזרמת אויר לריאות דרך הצינור על ידי מפוח. הוצאת הצינור ותפירת החתך. פעולה זו נעשית בפצוע כאשר דרכי הנשימה העליונים חסומים מכל סיבה שהיא והדרך היחידה להצלת חייו היא 'פיוס קנה' באופן מיידי. פעולת הקנה בגופת הנפטר אורכת זמן קצר ואינה מעכבת קבורה. במהלך התרגיל לא נלקח שום חלק מהמת. התרגול מיועד רק

גופות של נפטרים יהודים:

נראה שמותר לרופאים צבאיים המתעתדים לשרת ביחידות קרביות לבצע תרגול 'פיוס קנה' על גופות, בתנאי שיעשה הדבר בהסכמת המשפחה⁵² ורק על גופות שבלאו הכי מנותחות במכון לרפואה משפטית, בתנאי שיובטח ככל האפשר כבוד המת, מהסיבות הבאות:

ראינו לעיל, שלנודע ביהודה ולרוב הפוסקים, אסור לנתח גופות לצורך לימוד שבביל להציל חיים של חולים עתידיים. ואילו לגר"ש גורן כאשר מדובר על לימוד לצורך מערכת הצלת חיים ואי אפשר אחרת מותר, ולכן מותר כאשר הדבר נצרך לצורך מערכת הרפואה הצה"לית, שהדבר נחשב כ"חולה לפנינו".

בנידון שלנו, הרפואה כבר קיימת ומצילים חיים בהנשמה מלאכותית וב'פיוס קנה', וודאי שבמערך ציבורי וצבאי חייב להיות הידע הזה על מנת להציל חיים. הצבא חייב להיות ערוך למצב מלחמה ולפעילויות מבצעיות המתקיימות בו מדי יום ביומו, ואם כן ודאי שיש להתיר אימונים אלו לרופאים צבאיים גם אם יש בכך ניוול המת, מכיוון שיש כאן סבירות גבוהה להצלת נפשות. וכל זאת בתנאי שישמרו על כבוד המת ככל הניתן⁵³.

יתירה מזאת בשו"ת שואל ומשיב⁵⁴ פסק, שאיסור ניוול המת חל רק בשעה שנעשה לצורך השחתה ובזיון, אך לצורך רפואה הדבר מותר. אע"פ שלא נפסק להלכה כמותו ניתן לצרפו כסניף להקל.

ראינו שהנודע ביהודה פסק שלצורך פיקוח נפש מותר לנתח את המת לפי השצלת נפשות דוחה את מצוות התורה ובכללם כבוד המת, אך רק כאשר יש "חולה לפנינו". החזו"א⁵⁵ מבאר, שגם אם אין החולה לפנינו אך המחלה מצויה, הדבר נקרא שהחולה לפנינו⁵⁶, אך דבר העתיד לבוא בזמן מן הזמנים לא נקרא פיקוח נפש, שבגינו יהיה

לרופאים צבאיים המשרתים ביחידות שדה אשר שם הצורך ב'פיוס קנה' שכיח למדי. רופא שלא תרגל על גופת נפטר פעולת 'פיוס קנה' לא יוכל בשום פנים ואופן לבצע 'פיוס קנה' בפצוע. אם לאחר ה'פיוס קנה' אין פעולת נשימה של הפצוע וקיים חשש להצטברות נוזלים או אוויר בחלל הריאות, יש לנקז את הנוזלים והאוויר על ידי הפעולה הבאה: חתך באורך כ-2 ס"מ בדופן בית החזה בצד הפגוע, והחדרת נקז - צינור בקוטר כ-5.0 ס"מ לתוך חלל בין הריאה ודופן בית החזה. במהלך התרגולים של רופאים צבאיים נעשית פעולה זו על גופת הנפטר ולאחר מכן מתבצעת תפירת החתך לאחר הוצאת הנקז.

52. ראה בצ"א ח"יד סי"יד שצריך את הסכמת המשפחה.

53. שו"ת בנין אב חלק ד סימן סו.

54. סימן רלא וכך פסק גם הרב עוזיאל בשו"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן סימן לב.

55. אהלות סימן כד.

56. ועיין שם שמדמה זאת לאויבים שצרו על עיר הסמוכה לספר שבנוגע לזה פסק השו"ע בסימן שכט שיוצאים להלחם בהם אף בשבת אף שלא יצאו עדיין להלחם שמכיוון שמשם הארץ נוחה להכבש

מותר לחלל שבת או לנתח את המת. ולכן כיוון שקיימת סבירות גבוהה שחיילים בשדה הקרב יזדקקו לניתוח 'פיוס קנה', וברור שעצם הלימוד יביא בסופו של דבר להצלת נפשות, הרי שלימוד הרופאים הצבאיים נחשב כלימוד לצורך "חולה לפנינו".

בנוסף, בשו"ת דודאי השדה⁵⁷ כתב שאין ניוול אחר ניוול, ואם המת כבר נותח אין איסור להמשיך לנתחו. אמנם רבים חולקים על סברא זו וסוברים שבכל ניתוח או חיתוך בבשר המת עוברים על איסור ניוול המת, אך ניתן לצרף זאת כדי להתיר.

אף אם נאסור בכגון זה במישור האזרחי, כאשר מדובר על הכנה לצורך מבצעי בצבא שעסוק במלחמות ישראל, יש סיבה חשובה להקל. לצרכים צבאיים חוששים אף לחשש רחוק יותר של פיקוח נפש, כשם שהתירו לחלל שבת כאשר רק יצא קול שגויים רוצים לצור על עיר הסמוכה לספר⁵⁸. בדומה לכך יש להתיר תרגיל 'פיוס קנה' גם כשאין חולה לפנינו, היות שהדבר עשוי להביא להצלת חיים של חיילים בשדה המערכה.

בנוסף לכך, כיוון שמדובר ברופאים צבאיים ביחידות קרביות שהם חלק מהמלחמה ומהווים חלק חשוב בהצלת נפשות⁵⁹, יש להכשרתו המיטבית השפעה חשובה על המוראל. חייל היודע כי עומד לצידו רופא מיומן, ילחם בצורה טובה יותר ורגועה יותר, ויש בכך להשפיע על תוצאות הקרב. כשם שלוחם חייב להיות מקצועי בתחומו, אף הרופא הצבאי חייב להיות מקצועי בתחומו.

ועוד, המציאות הביטחונית במדינת ישראל נוכח האיומים התמידיים של אויבינו הרי הם בכלל "חולה לפנינו".

מכל הסיבות הללו נראה להתיר לרופאים צבאיים להתאמן ב'פיוס קנה' על גופות נפטרים על מנת שיוכלו בשעת קרב ובטיפול בפצוע בתנאי שטח לבצע בו ניתוח זה ולהציל את חייו.

ח. סיכום

נראה מהגמרא, וכן הכרעת רבים מהראשונים והאחרונים, שאיסור ניוול המת הוא מהתורה.

בפניהם מותר להלחם בהם ואין זה פיקוח נפש עתידי.

57. סימן עו.

58. רמ"א באו"ח סימן שכט סעיף ו בשם אור זרוע עפ"י עירובין מה, א.

59. עיין שו"ת 'ציץ אליעזר' חלק יב סימן נז שאף הרופא כמו הלוחם מחוייב לסכן עצמו סיכון גבוה לצורך הצלת נפשות כשם שהחייל חייב לסכן עצמו בשעת מלחמה. ועיין שם בחלק ט סימן יז פרק ה שכתב כי מותר לרופא להכניס עצמו לספק סכנה ולטפל בחולה במחלה מדבקת מכיוון שזה תפקידו של הרופא. ולפי זה אף רופא צבאי מכיוון שתפקידו לטפל בפצועים בשטח וללא האימון הזה על גופות מתים הוא לא יוכל לבצע טיפול זה בשטח הדבר יהיה מותר.

לשם צורך גדול ובוודאי לשם הצלת נפשות מותר לנוול את המת⁶⁰.

מותר לבצע ביופסיה במת, או לקחת ממנו דגימת דם⁶¹, ואח"כ צריך לקבור את הדם.

כאשר יש צורך לזהות את המת, מותר לקחת ממנו דגימת דם. במקרה הצורך מותר אף לנתח את הלסת, אך עדיף להסתפק בדגימת דם ואף להלין את המת כדי לא להזדקק לנתחו.

מותר לרופאים צבאיים להתאמן על ניתוחי 'פיוס קנה' בהסכמת משפחות הנפטרים.

60. שהרי הסיבה שלא מנוולים אותו היא שמא במקום סיף נקב הוה- משמע שללא חשש זה היינו מתירים את ניוול המת על מנת להציל את הרוצח ממיתה.

61. שו"ת אגרות משה חלק יו"ד חלק ב סוף סימן קנא, ועיין שם הטעם מכיוון שניוול נחשב רק מה שנקרא ניוול גם לגבי החי, ואם הדבר מצוי שעושים פעולה מסויימת לאדם חי אין זה נחשב לניוול כשעושים אותו למת. הגרש"ז אויערבאך (הובאו דבריו בנשמת אברהם חלק יו"ד סימן שמת ס"ק ב הערה 121, ובחלק ד סימן שמת ס"ק ב) התיר להתאמן על מת בהכנסת צינורית דרך הפה לתוך הקנה, כדי שיוכל להציל חולה בסכנה. ועיין בשו"ת בנין אב חלק ד סימן סז אות ד.

